

А. Г. Четверик-Бурчак
yaneznau@list.ru

Зв'язок емоційного інтелекту з системною орієнтацією соціально-психологічної адаптації

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

У сучасній психології особистості можна знайти чимало спроб відповісти на риторичне запитання Г. Олпорта, одного з провідних дослідників ХХ століття у цій галузі знань, яким повинно бути психологічне життєописання людини [2]. Активність пошуків відповідей на це запитання цілком зрозуміла: вона, передусим, зумовлена його визначальною актуальністю для адекватного пояснення і прогнозування відмінностей у поведінці різних осіб за однокових умов життєдіяльності та окремої особи у різних умовах. Адже з'ясування цих відмінностей дозволить дати відповіді на запитання, чому одні індивіди виявляють активну життєву позицію і досягають високого рівня життєвого успіху, у той час як в інших – виникають ускладнення при вирішенні тих чи інших життєвих задач.

Сучасні дослідження даної проблеми [6; 7] дозволяють висунути припущення згідно до якого, одним з гіпотетичних факторів, які детермінують життєвий успіх людини та характер її соціально-психологічної адаптації, є емоційний інтелект. Важливим проривом у дослідженні емоційного інтелекту стало його трактування як феномену, що доступний цілеспрямованому розвитку впродовж життя, на відміну від когнітивного інтелекту з його генетичним корінням.

Спираючись на концепцію соціально-психологічної адаптації Реана А.О. [4], можна прогнозувати, що ефективність соціально-психологічної адаптації виявляється як у зовнішніх, так і внутрішніх показниках успішності. Зовнішніми показниками можуть бути характеристики успішності «приспосовання» (adjustment) людини до умов життєдіяльності. Форми прояву успішності приспосовання можна операціоналізувати у термінах досягнутого рівня матеріального благополуччя, соціального статусу людини. Внутрішнім критерієм рівня приспосованості до умов життєдіяльності є відчуття психоемоційної стабільності, задоволеності життям, комфорту. Цей компонент успішності приспосовання до життя виявляється у збереженні внутрішніх енергетичних ресурсів, у відсутності напруги та тривоги і виступає як своєрідна «дійсність другого порядку», у термінології провідних дослідників проблеми (П. Ватславик, Т. М. Титаренко) [5].

Рівень узгодженості зовнішнього та внутрішнього критеріїв прояву адаптованості до умов життя є надійним критерієм успішності соціально-психологічної адаптації людини констатувати яку можна лише за умови відповідності до вимог обох критеріїв.

У контексті обраної для дослідження проблематики таке диференційоване тлумачення соціально-психологічної адаптації людини

можна співвіднести з ієрархічною моделлю рівнів розвитку емоційного інтелекту [3].

Так при низькому рівні розвитку емоційного інтелекту можна очікувати дезорієнтацію життєдіяльності особистості в результаті відсутності можливостей розуміти, контролювати та регулювати власні емоційні стани. Реактивний характер дій, властивий для таких індивідуумів, унеможлиблює досягнення ознак зовнішнього благополуччя, оскільки ситуативна зумовленість активності виключає, або ж значно ускладнює постановку та реалізацію довгострокових цілей. Проте за деяких умов можлива орієнтація такої особистості на внутрішній компонент життєвого успіху. Низький рівень емоційної компетентності може допомогти таким індивідуумам за рахунок механізмів психологічного захисту витіснити негативні емоційні стани, тим самим сприяючи досягненню стану «псевдо» суб'єктивного благополуччя, оскільки об'єктивних умов відчуття задоволеності життям індивід досягти не в змозі.

Середньому рівню сформованості емоційного інтелекту (опосередкованого мисленням), відповідає орієнтація на зовнішній компонент успішності життєдіяльності. Це, насамперед, зумовлено тим, що індивід усвідомлює необхідність підпорядкування життєдіяльності вимогам оточуючого середовища завдяки здатності до регуляції та контролю емоційних реакцій. Така активність, вочевидь, потребує від особистості здійснення певних емоційно-вольових зусиль, що відображається у підвищенні психоемоційної напруги. Усвідомлення власних емоцій та емоцій оточуючих при цьому може негативно позначатись на відчутті благополуччя людини, оскільки наявний рівень розвитку емоційного інтелекту зумовлює орієнтацію афективного почуття на «знак» афективного забарвлення ситуації, та на його усвідомлену оцінку.

Системна орієнтація життєдіяльності здійснюється на найвищому рівні сформованості емоційного інтелекту та забезпечує успіх як у внутрішніх, так і у зовнішніх аспектах життєздійснення людини. Емоційний інтелект виступає як форма прояву людиною емоційної розумності, що породжується системою її особистісних настанов і надає поведінці ознак добротності. Активність зароджується на рівні уявлень людини як треба поводитись у загальному класі подібних ситуацій життєдіяльності, які свідчать про наявність у нього системи знань про розумну особистісну поведінку. Такий етап розвитку емоційного інтелекту характеризується гармонійним співвіднесенням внутрішнього та зовнішнього, оскільки людина відчуває себе звільненою від безпосередніх ситуаційних вимог. Виходячи з цього, про психологічну реальність існування феномену емоційного інтелекту свідчить наявність у людини здібності відображати зовнішні впливи у різних формах. Існування різних видів такого відображення передбачає

і наявність відповідних форм реагування, які можуть здійснюватись: на сенсорно-перцептивному рівні діяльності; на рівні понятійного мислення, інтелекту; на найвищому рівні свідомості, в структурі якого міститься «присвоєний» суспільний досвід [1].

Отже, на найвищому рівні сформованості емоційного інтелекту, вибір характеру поведінки, адекватного ситуації, здійснюється без надмірних зусиль волі, бо він відбиває систему соціальних навиків, які сформувались під впливом переконань на рівні свідомості. Надситуативний характер дій емоційно розумної людини зумовлює звільнення від безпосередньої зовнішньої детермінації з одного боку, з іншого перешкоджає перетворенню людини у раба власних потреб, потягів та миттєвих інтересів. На зазначеному рівні розвитку емоційного інтелекту неконгруентність зовнішніх та внутрішніх ознак емоційного процесу афективному забарвленню чинників досягається за рахунок конгруентності особистості як її інтегративної властивості, яка забезпечує тотожність. У зв'язку з цим, емоційний інтелект можна розглядати як одну з форм відображення у зовнішній поведінці суб'єкта його відносної незалежності від характеристики безпосередніх обставин життєдіяльності, у межах яких відбувається емоційне реагування.

Таким чином, розвиток емоційного інтелекту можна розглядати як один з механізмів, що впливає на формування особистості та сприяє досягненню соціально-психологічної адаптації особистості.

Література:

1. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии / И. Н. Андреева. – Новополюк: ПГУ, 2011. – 388 с.
2. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як форма появи важливої складової особистісного потенціалу – рефлексивної свідомості / Е. Л. Носенко // Вісник ДНУ. Педагогіка і психологія, 2012. – Т. 20. – №9/1. – С. 116–123.
3. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига. – К.: Вища школа, 2003. – 126 с.
4. Реан А. А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 479 с.
5. Титаренко Т. М. Життєві завдання особистості як соціально-психологічний чинник моделювання майбутнього / Т. М. Титаренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум. – 2007. – №16(19). – С. 304–311.
6. Gugliandolo M. C. Trait emotional intelligence and behavioral problems among adolescents: A cross-informant design / M. C. Gugliandolo, S. Costa, F. Cuzzocrea, R. Larcana, K. V. Petrides // Personality and Individual Differences. – 2015. – № 74. – P. 16–21.

7. Zeidner M. What we know about emotional intelligence: how it affects learning, work, relationships, and our mental health / M. Zeidner, G. Matthews, R. D. Roberts. – London: A Bradford book, 2009. – 464 p.